
Агрорудеральний флороценотип сформований із сеgetальних і рудеральних рослин, нараховує 165 (20%) флороценоелементів: *Fumaria officinalis* L., *F. parviflora* Lam., *Atriplex prostrata* Boucher., *Sinapis arvensis* L., *Thlaspi arvense* L., *Erysimum cheiranthoides* L., *Euphorbia helioscopia* L., *Erodium cicutarium* (L.) Her., *Lycopsis arvensis* L., *Nonea pulla* (L.) DC., *Strophostoma sparsiflora* Turcz., *Solanum nigrum* L., *Mentha arvensis* L., *Carduus crispus* L., *Cirsium oleraceum* (L.) Scop., *Urtica dioica* L., *Bromus secalinus* L., *Setaria pumila* (Poir.) Schult., *S. viridis* (L.) Beauv. та ін.

Отже, як кількість, так і співвідношення флороценотипів, на територіях нашого дослідження, мають чітко і яскраво виражені лісостепові риси. У складі лучно-степових, степових і кальцепетрофільних угруповань значна кількість реліктових та ендемічних аборигенних флороценоелементів. На досліджуваних територіях спостерігається значна частка агрорудерального флороцено типу, це свідчить про синантропізацію флори.

Література:

1. Заверуха Б. В. Флора Волино-Подолли и ее генезис. К.: Наук. думка, 1985. 191 с.
2. Определитель высших растений Украины. Ред. Ю. Н. Прокудин. К.: Наук. думка, 1987. 546 с.

НОВИЦЬКА С. Р., к. геог. н., доцент

ПРО ОСОБЛИВОСТІ СОЦІОПРИРОДНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Тотальний всезростаючий вплив людини на навколишнє середовище і, як наслідок, катастрофічна його деградація засвідчують необхідність всебічних змін у соціальних, економічних, політичних і технологічних сферах життєдіяльності людства. Тому надзвичайно актуальним є пошук методологічних основ взаємодії людини і природи у системі «людина-суспільство-техніка-природне середовище», пошук ефективних шляхів формування нової ціннісної сфери

особистості стосовно самої людини, а отже і довкілля, яке її оточує.

Питанню особливостей соціоприродної взаємодії та аналізу цієї проблеми як педагогічної присвячено праці вітчизняних і зарубіжних вчених, зокрема: В.І. Вернадського, Я.А. Коменського, В.О. Сухомлинського, О. Леопольда, Дж. Лавлока, А. Наесса, Г.І. Швевса, Г.П. Пустовіта, М. Белла та ін.

Становлення і розвиток процесів взаємодії суспільства і природи можна проаналізувати в вигляді трьох концепцій [2].

Перша з них розкриває та характеризує пряму залежність людини від природи на основі незаперечного визнання її могутності. Це відповідно спричинило свідоме обоження людиною як окремих елементів (об'єктів), так і природи в цілому, а отже – пошук форм власної поведінки і діяльності, які б не порушували гармонію у довкіллі та не вступали у протиріччя зі сформованими політеїстичними уявленнями про довкілля і місце людини в ньому. Ідеї цієї концепції знайшли своє втілення у працях Гомера, Арістотеля, Теофраста, Плутарха, Гіпократата, у яких особлива увага надається єдності складових компонентів системи «природа-людина». Однак людина хоча і посідала у цих філософських концепціях відповідне місце як мисляча істота і певним чином вільна у своїх діях, однак життя її підпорядковувалось впливу зовнішніх сил. Для української теолого-філософської школи характерним є існування ще досить стійких язичницьких уявлень, які згодом трансформувались під впливом християнської релігії в єдину філософсько-культурологічну, морально-етичну парадигму буття, що в цілому надало їй більш шанобливого ставлення наших пращурів до багатств природи (Володимир Мономах, Никифор, Кирик Новгородський, Іларіон Київський, Стефан Калиновський, Григорій Сковорода та ін.).

Для другої концепції характерним є трактування людини як вищої цінності, яка домінує в системі «природа-людина-суспільство». Підґрунтям таких поглядів стало християнство, у рамках якого розвинулась ідея про «подолання» людиною природи, про «божественне» місце людини та її панування над «тварями» та «речами». Це спричинило формування стійкої парадигми людської «зверхності». Абсолютизація такого

підходу у період становлення промисловості призвело зрештою до посилення тенденцій протиставлення людини природі. Характерними у цьому відношенні є праці Р.Декарта, у яких він прямо чи опосередковано закликає людину стати «господарем» природи. Пізніше у класичній німецькій філософії І.Канта матеріальний світ розглядається як всеоб'ємність духу, а людина – як частина матеріального світу; вона сама і навколишній світ підпорядковується вищій силі, що надає людині як «вищій істоті» право змінювати цей світ у своїх власних інтересах [2].

У свою чергу, за В.Гегелем, у людини відбувається відчуження від природного буття, а природа постає в якості реального відтворення «абсолютної ідеї», а не як результат раціональної їх взаємодії. Схожу ідею, однак уже з матеріалістичних позицій, обґрунтував Л.Фейєрбах, який співвідношення «людина – природа» розглядав у контексті антропологічного принципу, тобто в категоріях родової сутності людини, абсолютизуючи її статус у природі.

Потреби промислового виробництва у другій половині XVIII та протягом XIX століття призвели до перегляду ідей про співвідношення «людина-суспільство», до намагань природознавців та натурфілософів доби французького просвітництва віднайти шляхи пояснення протистояння людини і природи. З однієї точки зору природа (зовнішнє середовище) розглядалось як комплекс природних процесів, де людина посідає провідне становище (П.Гольбах), з іншої – як сукупність соціально-політичних факторів, а не природних взаємозв'язків (К.Гельвецій), як сукупність відчуттів, завдяки яким людина отримує враження (Ж.Руссо) чи у вигляді інтелектуального середовища (Ж.Ламетрі). Але загальним для всіх цих філософських позицій було визнання людини і її діяльності у довіллі, як визначального фактора впливу на природу.

Часткова інтерпретація означеної дихотомії простежується в принципах або законах діалектичного матеріалізму, сформульованих та обґрунтованих Ф.Енгельсом, К.Марксом, у яких джерелом людського знання є природа, об'єктивний матеріальний світ, а матерія функціонує у просторі і часі, у тісному взаємозв'язку і взаємозалежності людського буття і стану довкілля. Таким чином діалектичний матеріалізм поєднує

в собі епістемологію реалізму, онтологію, засновану на існуванні матерії – енергії, і філософію розвитку, сформовану у вигляді діалектичних законів розвитку суспільства і природи. Звідси саме суспільство (маємо на увазі людина), пізнаючи закони природи, може змінювати дійсність саме так, як це їй необхідно [2].

На практиці ж до 60 – 70-х років ХХ століття ідея спільного, взаємообумовленого розвитку людини і біосфери в нашій державі розглядалась як суто теоретична концепція, реалізація основних положень якої мала досить далеку перспективу і надзвичайно розмиті контури практичного втілення. Вона була далека від реальних потреб і практики соціалістичного будівництва, характерною ознакою якого був адміністративний волюнтаризм 20-30-х та втілення ідей докорінної перебудови природи 50-60-х років ХХ століття. В результаті це призвело до катастрофічних наслідків антропогенного впливу на природу і ще більше загострило екологічні проблеми. Ці негативні явища, критичний стан довкілля в сукупності з об'єктивною потребою бережливого ставлення до природи спричинили пошук шляхів оптимізації процесів взаємодії людини і природи, як двох тісно взаємопов'язаних сил, що існують та діють у біосфері.

Провідною ідеєю третьої концепції є необхідність гармонійної взаємодії і співіснування людини і природи (М. Мойсеев, І. Фролов, Г. Швєбс). Окреме і досить помітне місце у розумінні вихідних позицій, можливих напрямів діяльності людини у довкіллі на принципах «коеволюції» та усвідомленні їх сутності як динамічного процесу взаємодії у системі «природа-людина-суспільство», належить еволюційно-ноосферній концепції В.Вернадського. Відповідно їй процес перебудови всього устрою життя людини на планеті, полягає саме у єдності науки і практики, політичних, економічних, релігійних, духовних чи будь-яких інших реалій на кожному з історичних етапів розвитку цивілізації, тобто набуває нового характеру взаємодії людей між собою і природою, який має забезпечити сьогодні і у найближчому майбутньому умови взаєморозвитку цивілізації і природи, пом'якшити антропогенний вплив на довкілля.

Ця концепція посіла провідне місце у побудові стосунків людини і природи в останні двадцять років, у її рамках екологія як наука, що вивчає взаємозв'язки і взаємозалежності в системі «природа – людина – суспільство» є провідною. Більшість з цих ідей у тій чи іншій мірі детермінували появу наприкінці 90-х років ХХ століття концепції сталого розвитку (Ріо де Жанейро, 1992), яка, на думку В. Голубева, К. Лосева, А. Урсула, є панацеєю вирішення значного кола проблем людства і насамперед екологічних. Тоді як на думку М. Мойсеева, І. Фролова, Г. Швєбса, переважна більшість ідей, які складають методологічну основу концепції сталого розвитку, є утопічними, оскільки в результаті людської діяльності порушено рівновагу протікання природних процесів, які відновити за допомогою відомих сьогодні методів і технологій практично неможливо. Єдиним шляхом попередження негативних впливів людської діяльності на природу є формування екологічно вихованої особистості.

Вчені виділяють чотири основних психолого-педагогічних рівні пізнання учнями навколишнього середовища. Перший – усвідомлення навколишнього середовища на основі сенсорного сприйняття реалій дійсності; другий рівень пізнання полягає в усвідомленні особистістю свого місця і ролі у навколишньому середовищі, як в єдиній цілісній системі; третій – формування стурбованості за стан довкілля як одного з найважливіших моральних та етичних якостей особистості; четвертий рівень – це усвідомлення особистістю того, що навколишнє середовище впливає на її поведінку та на ступінь активності і широту адекватної дії, спрямованої на збереження природи [2].

Є дві групи основних параметрів суб'єктивного ставлення особистості до навколишнього середовища. Перша група – це кількісно – змістові параметри: 1) змістовно – просторовий; 2) змістовно – динамічний; 3) змістовно – рівневий; 4) аналітико – процесуальний; 5) стійкості. Другу групу складають параметри модальності: 1) емоційно – ціннісний; 2) когерентності; 3) рецесивно-домінантний; 4) усвідомленого вибору; 5) власної життєвої позиції.

Г.П. Пустовіт виділяє чотири типи практичної діяльності особистості у довкіллі відповідно до її віку. Перший тип –

об'єктно-прагматичний; другий – об'єктно-непрагматичний; третій – суб'єктно-прагматичний; четвертий тип – суб'єктно-непрагматичний.

Доведено, що основними напрямками формування суб'єктивного ставлення особистості до природи є: побудова в свідомості особистості перцептивного образу довкілля (перцептивний напрям); на основі здобутої і опрацьованої в подальшому інформації (когнітивний напрям); формування суб'єктивного ставлення до природи у процесі безпосередньої практичної діяльності в ньому (діяльнісний напрям).

В дошкільному віці діти володіють такою специфічною властивістю мислення, як «магія» (словам і жестам надається сила впливу на зовнішні предмети). Це дозволяє ефективно використовувати в педагогічному процесі різноманітні елементи ритуалізації їх педагогічної діяльності. Діти можуть обирати для себе природний тотем і згодом збирати про нього різноманітну інформацію, або вигадати для себе «лісове ім'я», «річкове ім'я» тощо. Важливе значення в дошкільному віці мають пізнавальні ігри, які спрямовані на формування уявлень дитини про відмінності живого і неживого. Таким чином, в дошкільному віці основний педагогічний акцент варто робити на систему уявлень дитини [1].

Емоційність дітей молодшого шкільного віку сприяє суб'єктифікації об'єктів природи, з позиції «олюднення», кардинально змінюючи мету і мотиви взаємодії з навколишнім середовищем. Тому учні молодшого шкільного віку, переважно, спілкуються з об'єктами природи, як з рівноправними суб'єктами, а прагматизм змінюючись на непрагматизм у їхній поведінці у довкіллі, сприяє динамічності процесів формування компонентів екологічної вихованості.

В молодшому шкільному віці високий пізнавальний інтерес дитини до світу природи, цікавість і спостережливість можуть бути використані для розширення її натуралістичного світогляду і екологічної ерудиції. Книжки з зображенням різноманітних тварин, рослин, екскурсії в природу і музей можуть бути в цьому віці особливо ефективними.

Саме в молодшому шкільному віці з'являється бажання і можливість самому доглядати за природними об'єктами. Дитина

активно хоче і реально може утримувати вдома живих істот, взаємодіючи з котрими вона набуває психологічний досвід партнерських взаємостосунків, спілкування. І в результаті ці живі істоти стають для неї значимими іншими, відіграють важливу роль в її індивідуальній картині світу.

Молодший підлітковий вік – це період, особливо сприятливий для цілеспрямованого формування екологічної свідомості. Дитина продовжує сприймати природні об'єкти в якості суб'єктів, проте відбувається заміна їх антропоморфізації на субектифікацію. Інтенсивність відношення до світу природи в цьому віці дуже висока. Поряд з пізнавальним інтересом до природи на високому рівні знаходиться прагнення до практичної взаємодії з природними об'єктами.

Старший підлітковий вік – найбільш педагогічно складний етап формування екологічної свідомості. В цьому віці вже домінує об'єктне уявлення про світ природи, а прагматизм відношення до природи досягає максимуму. Тому виховний процес в старших підлітків носить вимушено корекційний характер. Об'єктно-прагматичний характер, властивий екологічній діяльності старших підлітків, може бути «нейтралізованим» шляхом стимулювання в них екологічного колекціонування, не пов'язаного з нанесенням шкоди природним об'єктам або їх символів (марок, фотографій) [1].

В юнацькому віці особливо виражене переважно естетичне, споглядальне сприйняття природи. В цьому віці спостерігається схильність до пошуку гармонії в світі природи, осмислення особистої позиції в взаємостосунках з ним. Практична взаємодія з світом природи здійснюється з акцентом на оволодіння технологіями естетичного освоєння природних об'єктів: прояв чуттєво-естетичної сприйнятливості до них, емпатії в ситуаціях спілкування з ними.

Література:

1. Дерябо С.Д. , Ясвин В.А. Экологическая педагогика и психология. Ростов-на-Дону: И-Во «Феникс», 1996. – 480 с.
2. Пустовіт Г.П. Теоретико-методологічні основи екологічної освіти і виховання учнів 1-9 класів у позашкільних навчальних закладах: Монографія. Київ-Луганськ: Альма-матер, 2004. 540 с.